

Ivo Piry*

GEOGRAFSKI PROBLEMI OSNOVNEGA ŠOLSTVA V MANJ RAZVITIH OBMOČJIH SR SLOVENIJE

Osnovne šole predstavljajo temelj vzgojno izobraževalnega sistema, ki po svoji dejavnosti tvori sestavni del kvartarnih funkcij in je eden od elementov družbenega razvoja. Zato geografi obravnavamo problematiko šolskega sistema z vidika razvitosti posameznih dejavnosti v pokrajini. Pri tem pa pozabljamo na poseben pomen vzgojno-izobraževalnega sistema in še posebej na pomen in vlogo osnovne šole, ki omogoča ljudem pridobitev osnovne izobrazbe in vključevanje v družbeno proizvodnjo. Ob vprašanju vloge in pomena razvitega sistema osnovnih šol v manj razvitih območjih naše republike se torej postavlja šolstvo in njegova organizacijska struktura kot pokazatelj in razvitost nekega območja. Predstavlja namreč enega od elementov družbene infrastrukture, ki je v manj razvitih območjih zaostala v primerjavi s sosednjimi bolj razvitimi območji. Obenem pa njegova razvitost oziroma nerazvitost v kompleksu odnosov v okolju vpliva na ostale elemente, predvsem na izobrazbeno in kvalifikacijsko strukturo prebivalstva ter posredno skupaj z vsemi ostalimi dejavniki, na razvitost posameznega območja. Vpliva tudi na demografska gibanja ter na odseljevanje ali priseljevanje v posameznih šolskih centrih.

Šolstvo torej predstavlja kljub navidezni nepomembnosti enega od glavnih elementov družbene infrastrukture, katerega prisotnost v manj razvitih območjih vsaj v nekaterih delih Slovenije predstavlja edino kvartarno dejavnost.

Geografska problematika v zvezi z osnovnim šolstvom se dotika različnih vprašanj ter področij geografskega okolja. Predvsem se kaže v odvisnosti šolstva od demografskih gibanj in struktur v posameznih območjih. Razvitost in uspešnost vzgojno-izobraževalnega procesa pa je v tesni zvezi s socialno strukturo prebivalstva in gospodarsko usmerjenostjo območij. Tako imajo pretežno agrarna območja slabše razvit šolski sistem, ki zato tudi ne nudi možnosti za nadaljnji hitrejši razvoj. Seveda šolstvo ni edini pogoj za razvijanje manj razvitih območij.

Manj razvita območja v Sloveniji so predvsem ob mejah z Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Določena so bila z zakonom 1971 leta in nato razširjena na večje število posameznih krajevnih skupnosti v sicer razvitih občinah leta 1975. Merilo za določitev nerazvitosti je bilo tudi gibanje števila prebivalstva, ki je moralo biti v letih 1961—1971 negativno. Negativni trend gibanja števila prebivalstva delovnih mest izven kmetijstva.

* Asis., Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu zbornika.

bivalstva se v zakonsko določenih manj razvitih območjih ne nadaljuje po letu 1975, razen v nekaterih izrazito problematičnih območjih kot so Tolminsko, Brkini, Haloze, Goričko in dolina Kolpe, ki pa ni šteta za manj razvito območje. Glede na število prebivalstva in dosedanje procese lahko za nekatera območja ugotovimo povsem ustrezno šolsko mrežo. Število prebivalstva v zadnjih letih stagnira, torej je ostalo le staro prebivalstvo, ki ne potrebuje razvitega šolskega sistema. Vendar demografski procesi niso edini vzrok za upadanje števila šol v nekaterih manj razvitih območjih. Poleg števila prebivalstva in njegove starostne strukture pospešujejo ta proces tudi slabše prirodne razmere, ekonomska zaostalost in prevlada agrarnega gospodarstva, slaba prometna povezanost znotraj manj razvitih območij in povezanost z razvitejšimi sosednjimi območji.

Položaj in vloga osnovne šole v manj razvitih območjih

Organizacija šolske mreže mora težiti k izenačevanju pogojev izobraževanja med posameznimi območji Slovenije, še posebej v odnosu med razvitimi in manj razvitimi območji. Vsem prebivalcem mora nuditi možnost osnovnega šolanja in nadaljevanje šolanja v poklicnih, srednjih, višjih in visokih šolah. Sedanji šolski sistem v glavnem zadovoljuje in izpolnjuje zgoraj navedene zahteve, vendar ob tem v veliko primerih dela slabo uslugo manj razvitim območjem. Zvišana izobrazbena raven poveča mobilnost prebivalstva, pa ne le socialno ampak predvsem prostorsko. Vendar položaj šolstva le ni tako idealen kot naj bi bil glede na zakonska določila. Šolstvo se kot sestavni del kvartarnih dejavnosti namreč podreja ekonomskim zakonom razmestitve posameznih dejavnosti v pokrajini, ne glede na njegov posebni pomen. Tako se v ekonomsko manj razvitih območjih postavlja tudi vprašanje šolstva kot elementa kvartarnih dejavnosti, ki v sklopu vseh ekonomskih funkcij določajo stopnjo razvitosti neke pokrajine.

V Sloveniji je bilo v šolskem letu 1966/67 skupno 1054 osnovnih šol, od tega jih je bilo v manj razvitih območjih 426 ali 40,7 %. Organizacijska struktura je bila v tem letu naslednja: 434 ali 41,2 % je bilo centralnih in samostojnih šol, v manj razvitih območjih je bil ta odstotek celo 45,7 %. Reforma šolskega sistema je bila v Sloveniji izvedena na zelo preprost način z redukcijo šolske mreže, tako da se je število do leta 1976 zmanjšalo na 887 osnovnih šol (indeks 1966/76 = 84,2). V manj razvitih območjih je bila redukcija močnejša (indeks = 80,5), število osnovnih šol se je zmanjšalo na 343 in so predstavljale 38,6 % vseh osnovnih šol v republiki. Z ukinitvijo podružničnih šol se je izboljšala organizacijska struktura, tako da je bilo v šolskem letu 1975/76 v Sloveniji 47,5 % centralnih in samostojnih šol ter 52,4 % podružničnih, v manj razvitih območjih pa je bilo 50,8 % samostojnih in 49,2 % podružničnih šol.

Zaradi slabše razvitega gospodarstva in določene socialne strukture je kvaliteta pouka s stališča učnih pogojev in učiteljskega kadra slabša kot v razvitejših območjih republike. Ne glede na to pa je šola v manj razvitih območjih edini nosilec kulture, vzgoje in izobraževanja, ki mladim omogoča vključitev v družbeno proizvodnjo tudi izven kmetije. Prav ta funkcija pomeni izenačevanje pogojev in odpravljanje razlik med razvitimi in manj razvitimi območji v republiki. Šolstvo ima torej v danih razmerah dvojen pomen za manj razvita območja. Na eni strani daje osnovo za izenačevanje razlik med različno razvitimi območji, ko daje prebivalstvu določeno osnovno izobrazbo, na drugi strani pa mu s tem omogoča večjo prostorsko in socialno mobilnost. S tem pospešuje depopulacijo agrarnih območij, v katerih ni dovolj

Mreža osnovnih šol v manj razvitih območjih

Mreža osnovnih šol je rezultat različnih faktorjev. Eden pomembnejših je bila vedno gostota naselitve in števila prebivalstva, ki je po načelu »šola k učencem«, v gosto naseljenih agrarnih predelih zahtevala tudi gostejšo mrežo osnovnih šol ali podružnic, ki so v takih območjih prevladovale. Kasneje je število prebivalstva upadlo in kljub razgibanemu reliefu, ki zahteva gostejšo mrežo šol, so zaradi premajhnega števila otrok ukinili veliko šol, zlasti podružničnih. To je bil seveda najbolj preprost način racionalizacije šolske mreže, katere slabo razvito gospodarstvo ni moglo vzdrževati in je tudi ni potrebovalo. Poleg tega je bila v zadnjih letih tudi precej izboljšana prometna dostopnost v manj razvitih območjih, tako da so lahko otroke prešolali na centralne šole, kamor so jih vozili s posebnimi šolskimi avtobusi. Sedanja mreža osnovnih šol lahko razdelimo v dva tipa, značilna za manj razvita območja v zahodni in južni ter vzhodni severovzhodni Sloveniji.

Mreža centralnih šol s podružnicami prevladuje v zahodni Sloveniji, predvsem v Zgornjem Posočju in Brkinih ter na Krasu. Podobno je tudi na območju občin Kočevje in Črnomelj. Za vzhodno in severovzhodno Slovenijo pa je značilna dokaj gosta in enakomerna mreža centralnih šol z majhnim deležem podružničnih šol. Takšno pravilnejšo obliko šolske mreže omogoča v tem delu Slovenije že sam relief, ki z obsežnimi ravninami in nizkim gričevjem ter gosto naselitvijo, ki je posledica ugodnih naravnih razmer, daje osnovo gostejšemu omrežju večjih naselij z višjimi centralnimi funkcijami, med katere spada tudi popolna osnovna šola. Nasproten je položaj v zahodni Sloveniji, kjer prevladuje kraški in hribovit svet in kjer naravne ter družbenogeografske razmere ne nudijo osnove za višjo organiziranost šolske mreže. Osnovni vzrok je zmanjšano število šoloobveznih otrok. Iz podatkov smo ugotovili, da je bilo največ šol ukinjenih prav v krajevnih skupnostih z največjim upadanjem števila prebivalstva. To potrjuje tesno povezanost šolske mreže z demografskimi procesi, ki so v zadnjem času najbolj kritični na območju Zgornjega Posočja, Brkinov, Kozjanskega, Kobanskega, Haloz, Slovenskih goric in Goriškega.

Šolska mreža v manj razvitih območjih Slovenije je glede na število prebivalstva in že opravljeno redukcijo dosegla mejno stanje, ko bo o nadaljnjem razvoju odločalo predvsem gibanje števila prebivalstva oziroma določena kulturna politika, ki bi skušala ohraniti minimalno število vzgojno-izobraževalnih ustanov. Tudi organizacijska struktura šol po posameznih območjih bo verjetno ostala enaka, saj večje število prebivalstva in obenem večje število šoloobveznih otrok samo v severovzhodni Sloveniji pogojuje mrežo centralnih šol.

Problematika šolstva je postala še posebno zanimiva v zadnjem času, ko prihaja do reforme vzgojno-izobraževalnega sistema. Pravtako pa je tudi zanimiva z vidika manj razvitih območij, katerim je posvečena posebna pozornost. Novi šolski sistem, ki temelji na celodnevni šoli in usmerjenem izobraževanju naj bi bil osnovan na načelih policentričnega razvoja Slovenije. Tako se pojavlja vprašanje mreže šol v manj razvitih območjih, lokacije centrov usmerjenega izobraževanja in uvajanja celodnevne šole. Pozitivne strani teh sprememb v osnovnem šolstvu dajejo bolj izenačene možnosti manj razvitim območjem in omogočajo izginjanje razlik v izobrazbi med prebivalstvom v bolj razvitih urbaniziranih in manj razvitih, pretežno agrarnih območjih.

GEOGRAPHICAL PROBLEMS OF PRIMARY SCHOOLS IN THE UNDERDEVELOPED AREAS OF THE S. R. OF SLOVENIA

The primary schools network represents one of the elements of the social infrastructure which for most of the underdeveloped regions in Slovenia counts as one of the principal constituent elements of quartary activities and which with its activity determines the degree of developedness. The development of the primary schools network affects all the elements of the environment and in particular the educational and qualification structure of the population, the demographic movements of the population — primarily because it increases the mobility of the population and in this way affects the density of the population and the concentration of population in the vicinity of school centres. The scope and the degree of how the network of schools is developed as well as the successfulness of the educational process are closely bound up with the social structure of the population and the economic orientation of particular regions. The predominantly agrarian character of economy in underdeveloped regions, related to the overall economic backwardness, is also one of the elements determining the size of the primary schools network as the basis of the educational system. The decrease of the number of inhabitants in the underdeveloped regions of Slovenia has led to a reduction in the network of schools, the form and density of which is in these areas dependent also on the predominant natural circumstances. In Slovenia one can distinguish two areas of how the network of schools is organized in underdeveloped communes. In the west of Slovenia — in view of the extremely thin population and of the mountainous land — the network of primary schools is reduced to a minimum since the inhabitants generally rely also on bigger places in the wider area, whereas in the mostly plain parts of the north-east of Slovenia the population is denser and accordingly the primary schools network is also denser. The difference between these two types of regions is reflected also in the organizational structure of respective schools. In the west of Slovenia there is a predominance of affiliated, incomplete primary schools, whereas in the north-east of Slovenia the network consists mainly of complete primary schools. In the past the schools network had a wider scope, due mainly to the affiliated schools; with the decrease of the population, on the other hand, it was necessary to take rationalization measures — which was done simply through closing down smaller schools. In its present scope the network of primary schools in the underdeveloped regions represents an adequate developedness of quartary activities as viewed in the context of the demographic processes in these regions.